

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІСТИКА; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-3-12>

Гура Олексій Петрович,

дисциплінарний інспектор Вищої ради правосуддя;

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,

Львівський державний університет внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0399-9625>

ТЯГАР ТА СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ ПРОВОКАЦІЇ: ЧАСТИНА 1. СТАДІЯ ПОПЕРЕДНЬОГО РОЗГЛЯДУ ЗАЯВИ ПРО ПРОВОКАЦІЮ

Анотація. У статті досліджено природу тягара та стандарту доказування у справах про провокацію злочину на стадії попереднього розгляду заяви. Автор обґрунтовує, що, хоча провокація прямо не передбачена серед обставин, що підлягають доказуванню відповідно до частини 1 статті 91 КПК України, її наявність або відсутність має істотне значення для кримінального провадження, а тому підлягає доказуванню відповідно до частини 2 тієї ж статті.

Основну увагу приділено аналізу категорії *prima facie* як особливого рівня доказовості, якого має досягти заява про провокацію. Розглянуто доктринальні підходи та практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), згідно з якою *prima facie* обставини – це мінімально достатні докази, що спричиняють необхідність глибшої оцінки заяви про провокацію. У разі їх наявності тягар доказування відсутності провокації переходить до обвинувачення.

У процесі дослідження ми зважаємо на те, що стадія попереднього розгляду заяви про провокацію є самостійною процесуальною фазою, яку ЄСПЛ виокремив у своїй прецедентній практиці. У цьому контексті розглянуто ознаки, які дозволяють кваліфікувати справу як таку, що підлягає подальшому аналізу на предмет провокації. До них належать, зокрема: ініціатива конфідента, його співпраця з правоохоронними органами до початку операції, послідовна позиція обвинуваченого, а також визнання факту дії під впливом провокації.

Узагальнення дозволяють сформулювати висновок, що *prima facie* не є самостійним стандартом доказування, а, скоріше, виступає гнучким інструментом розподілу тягара доказування між сторонами у динаміці процесу.

Також на підставі аналізу численної практики Європейського суду з прав людини у статті сформовано ознаки *prima facie* доказів, що дозволяють використовувати категорію *prima facie* не як абстрактне поняття, що досліджено виключно доктриною, а як гнучкий та практичний інструмент процесуальної діяльності.

Ключові слова: провокація, перевірка судом заяви про провокацію, стандарт доказування провокації, *prima facie*, тягар доказування провокації.

Hura Oleksii. Burden and standard of proof in entrapment allegations: part 1 – preliminary stage of consideration of an entrapment application

Abstract. This article explores the burden and standard of proof regarding entrapment claims at the preliminary consideration stage in criminal proceedings. Although entrapment is not explicitly listed among the circumstances subject to proof under Part 1 of Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the author convincingly argues that its relevance to criminal justice requires it to be addressed under Part 2 of the same article.

The paper focuses on the concept of prima facie as a minimal threshold of evidentiary sufficiency that triggers further judicial examination. Drawing on the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECtHR), the study outlines how prima facie evidence, once established, shifts the burden of disproving entrapment onto the prosecution.

The article emphasizes that the ECtHR treats entrapment as a multi-stage process, with the first stage being the court's determination of whether the facts of the case prima facie indicate possible entrapment. The paper identifies key indicators that qualify a case for further review: the confidential informant's prior initiative, cooperation with authorities before the formal investigation, the defendant's consistent claims of entrapment, and admission of conduct under external inducement.

The study concludes that prima facie should not be classified as a separate standard of proof. Instead, it functions as a flexible evidentiary filter and a procedural mechanism that dynamically allocates the burden of proof between the parties.

Based on the analysis of the extensive case-law of the European Court of Human Rights, the article identifies the characteristics of prima facie evidence, which allows this category to be regarded not merely as an abstract or exclusively doctrinal concept, but as a flexible and effective tool of procedural activity, particularly in assessing the sufficiency of evidence for initiating or continuing legal proceedings.

Key words: entrapment, judicial assessment of an entrapment claim, standard of proof in entrapment cases, burden of proof regarding entrapment.

Вступ. Питання провокації не міститься в переліку обставин, які відповідно до вимог частини 1 статті 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, а отже, на перший погляд, сторона обвинувачення не зобов'язана доводити відсутність провокації злочину.

Разом із тим частина друга статті 91 КПК України визначає, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Таким чином, системний аналіз обох частин статті 91 та статті 92 КПК України у їх взаємозв'язку приводить нас до висновку, що перелік обставин, що підлягають доказуванню стороною обвинувачення, визначений частиною першою статті 91 КПК України, не є вичерпним і, окрім нього, сторона обвинувачення має встановити й інші обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Питання «чи має значення для кримінального провадження встановлення відсутності провокації?» вважаю риторичним: абсолютно очевидно, що має.

На противагу положенням КПК України послідовна практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) покладає на суд обов'язок у разі заявлення стороною захисту заяви про провокацію з'ясувати, чи мала така

провокація місце. Після заяви сторони захисту про провокацію обов'язок доказування відсутності провокації покладається на сторону обвинувачення. Зазначені принципи визначені в численних рішеннях ЄСПЛ, наприклад: у § 130 рішення у справі «Матанович проти Хорватії» (Matanović v. Croatia), § 118 рішення у справі «Акбай та інші проти Німеччини» (Akbay and others v. Germany). Відповідні висновки ЄСПЛ знаходять своє відображення і в практиці Верховного Суду (далі – ВС), наприклад у постановках ВС від 22.01.2019 р. по справі № 712/5779/16-к, від 05.02.2020 р. № 704/913/15-к, від 27.03.2025 р. по справі № 602/563/19.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання заборони провокації злочину було розкрито у численних аспектах у роботах: О. І. Альшиної, В. О. Веретяннікова, І. В. Глов'юк, О. О. Дудорова, О. М. Дроздова, Д. В. Каменського, Б. М. Мирка, О. С. Осетрової, М. А. Погорецького, М. А. Шепотько, С. О. Шульгіна.

Питанню стандартів доказування в процесуальному праві присвячені дослідження: В. В. Вапнярчука, І. В. Глов'юк, В. І. Гніденко, В. А. Завтура, Г. Р. Крет, А. А. Павлишина, К. М. Пількова, О. В. Скупінського, Х. Р. Слюсарчук, А. С. Степаненко.

Англомовними авторами, що досліджували суть терміна *prima facie* є: Дж. Балдасарі, Дж. Н. Херліц, Дж. Г. Вігмор.

Матеріали та методи. У тлумаченні правових норм, зокрема, щодо тягара доказування, стандарту доказування та змісту терміна *prima facie* нами використано формально-юридичний метод.

Для аналізу походження та еволюції поняття *prima facie*, починаючи з римського права, через англійське загальне право до сучасної практики ЄСПЛ нами використано історико-правовий метод.

У цілому ж для досягнення цілей дослідження використовується логіко-правовий, або аналітичний, метод, спрямований на дослідження вітчизняної та зарубіжної доктрини в аспекті стандартів доказування в кримінальному процесі, а також на дослідження широкої практики ЄСПЛ.

Мета дослідження та його межі. На початку дослідження перед нами постає два природні питання, відповіді на які є вкрай необхідними для забезпечення сталості практики та виконання завдань кримінального процесу: 1) на кого із сторін кримінального провадження під час судового розгляду покладено обов'язок доказування відсутності / наявності провокації; 2) за яким стандартом сторона кримінального провадження має доводити відсутність / наявність провокації під час судового розгляду.

У попередніх дослідженнях, спираючись на практику ЄСПЛ, ми вже висували тезу про те, що розгляд судом заяви про провокацію злочину є стадійним процесом, що складається з декількох стадій. Ці висновки ґрунтувались на так званій «методології» розгляду судом заяви про провокацію або застосування судом матеріального (сутнісного) та процесуального тесту на провокацію, що запроваджена судом у рішенні по справі «*Matanović v. Croatia*» від 04.07.2017 р. № 2742/12 та успішно застосовується в подальших справах ЄСПЛ, коли йдеться про провокацію [1].

У згаданій справі ЄСПЛ визначив, що: 1) зіткнувшись із заявою про провокацію, суд повинен переконатися, що ситуація, яка розглядається, *prima facie* належить до категорії «справи про провокацію», 2) переконавшись, що заява про провокацію підлягає розгляду в

категорії «справи про провокацію», суд насамперед повинен перейти до матеріального (сутнісного) тесту на провокацію, а потім, якщо треба, – до процесуального тесту.

Практика ЄСПЛ послідовно визначає, що розгляд у суді заяви про провокацію передбачає 2 згадані стадії, умовно позначивши їх як: (1) стадія попереднього розгляду заяви про провокацію (визначення того, чи належить ситуація до категорії «справи про провокацію») та (2) стадія розгляду заяви про провокацію по суті.

Виходячи із запропонованої практикою ЄСПЛ стадійності розгляду судом заяви про провокацію, вважаємо, що доцільним є дослідження питань обов'язку доказування відсутності / наявності провокації та стандарту доказування цього факту в розрізі цих двох окремих стадій.

Це дослідження буде присвячене саме стадії попереднього розгляду судом заяви про провокацію.

У пошуках відповіді на ці два питання ми звернемось до системного аналізу положень кримінального процесуального законодавства, до хронологічно послідовного дослідження практики як ВС, так і ЄСПЛ, а також згадаємо про американську доктрину.

Результати. Розглядаючи питання тягара та стандарту доказування провокації на стадії попереднього розгляду (*preliminary consideration* англ.) заяви про провокацію, зазначимо, що КПК України майже не містить положень про провокацію злочину, а тим більше не містить норм, що регулюють дії суду у разі, коли він стикається із заявою про провокацію. У зв'язку з цим стаття буде ґрунтуватись на висновках ЄСПЛ та дослідженні української та англо-американської доктрини.

Отже, як вже було зазначено, «методологія суду», що запроваджує стадійність розгляду питання провокації у рішенні по справі «*Matanović v. Croatia*», успішно застосовується і в подальших рішеннях ЄСПЛ з питань провокації.

Зокрема, в § 41 рішення по справі «*Yakhymovych v. Ukraine*», № 23476/15 від 09.05.2022 р. ЄСПЛ зазначив, що попередній

розгляд заяви про провокацію стосується наявності аргументованої скарги про те, що заявник зазнав провокації з боку державних органів. У цьому зв'язку, для того щоб продовжити подальшу оцінку, Суд повинен переконатися, що ситуація, яка розглядається, *prima facie* підпадає під категорію «випадків провокації» (дивись на випадки, коли цей критерій не був дотриманий: справа «Тріфонцов проти Росії», № 12025/02, § 32–35, 9 жовтня 2012 року та справа «Любченко проти України», № 34640/05, § 33–34) [2].

Як можемо висновувати з наведеного фрагменту рішення, очевидно, що суб'єктом звернення до суду із заявою про ймовірну провокацію є саме обвинувачений. Із цього можемо висунути **першу гіпотезу**, що саме обвинувачений на стадії попереднього розгляду має щось доводити. Визначаючи обсяг такого доказування, посилаючись на текст рішення, можемо висунути нашу **другу гіпотезу**: обсяг такого доказування передбачає доведення обвинуваченим перед судом, що обставини його справи належать до категорії «справ про провокацію», з приводу чого мають існувати докази, що «очевидні на перший погляд».

Тут відразу зазначимо, що формулювання, використане ЄСПЛ, не можна вважати обмежувальним для сторони захисту та тлумачити як таке, що виключно обвинувачений може заявити про провокацію, адже КПК України визначає, що захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює (ч. 4 ст. 46 КПК України).

ЄСПЛ визначає, що в розпорядженні суду мають бути *prima facie* докази, що свідчили б на користь доводів заявника про провокацію.

На нашу думку, саме термін *prima facie* є ключовим у питанні як суб'єкта доказування провокації на цій стадії, так і стандарту такого доказування.

Аби уникнути непорозумінь та похибок у кінцевому результаті нашого дослідження, виставимо певні «червоні лінії». Для цього визначимося з базовими категоріями, що використовуються в дослідженні.

Базовими категоріями пропоную визначити терміни «тягар доказування» та «стандарт доказування».

Сучасна доктрина процесуального права містить досить велике різноманіття варіацій такого терміна, як тягар, або обов'язок, доказування. Дослідження згаданого різноманіття не є цілком цією роботою, тому пропоную як відправну точку використати одне з найбільш цитованих у наукових працях визначень цієї дефініції, запропоноване В. В. Вапнярчуком: **тягар доказування** в кримінальному процесі – це правове явище, сутність якого полягає в обумовленій інтересом процесуальній необхідності певного суб'єкта доказування відстояти свою правову позицію шляхом вчинення дій, спрямованих на формування доказової основи та на її обґрунтування позитивними та об'єктивно досяжними твердженнями. Поряд із цим автор пропонує і спрощене розуміння тягара доказування: це сукупність правил розподілення між учасниками процесу їх зобов'язань обґрунтувати наявність тих чи інших обставин [3, с. 149].

Говорячи про другу з визначених нами базову дефініцію, а саме стандарт доказування, звернемо увагу, що українська доктрина кримінального процесуального права також містить досить багато варіацій визначення цього терміна. У своєму дослідженні, присвяченому одному зі стандартів доказування в кримінальному провадженні, І. В. Гловюк, А. С. Степаненко зазначають, що термін «стандарт доказування» є відносно новим надбанням українського права і широковживаним у межах країн англо-американського права, що є багатоаспектним, складним поняттям і не має однозначного трактування [4, с. 14].

Не вдаючись до аналізу всіх можливих варіацій дефініції стандарту доказування, вважаємо за доцільне послідовно послатись на визначення стандарту доказування, запропоноване В. В. Вапнярчуком, а саме: **стандарт доказування** – це певний умовний взірць, орієнтир, оптимальний рівень вимог, що свідчить про достатність знань (як в об'єктивному (певна сукупність доказів), так і в суб'єктивному

(певний рівень переконаності) аспектах) для прийняття відповідного процесуального рішення [5, с. 148].

Також вважаю за необхідне навести визначення стандарту доказування, запропоноване А.С. Степаненко в його дисертаційному дослідженні: стандарт доказування є певним критерієм (порогом) прийняття рішення для суб'єкта прийняття рішення, встановлюючи певний рівень (міру) доведеності для визнання певного факту як доведеного [6, с. 179].

Особливої уваги заслуговує дисертаційне дослідження виконане Х. Р. Слюсарчук, що присвячене питанням стандартів доказування в кримінальному провадженні. Авторка доходить висновку, що такі відомі нам стандарти доказування, як «поза розумним сумнівом», «обґрунтована підозра» тощо, за своєю формою є стандартом доказування, але за змістом і суттю є «стандартом переконання» у кримінальному провадженні [7, с. 43]. Також Х. Р. Слюсарчук пропонує таке визначення стандартів доказування: це закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві та правових позиціях вищих судових інстанцій правила, що охоплюють кількісну та якісну складову доказування, виконання яких стороною обвинувачення (в окремих випадках – також стороною захисту) забезпечує рівень переконання (переконаності), придатний для ухвалення процесуальних рішень, що обмежують права та свободи особи у кримінальному провадженні [7, с. 48].

Важливим доповненням, що допоможе читачу сформулювати комплексний погляд на поняття стандарту доказування може бути його визначення, запропоноване в судовій практиці. На жаль, визначення «стандарту доказування», що містилось би в рішеннях касаційного суду кримінальної юрисдикції, автору в реєстрі судових рішень віднайти не вдалось. Проте досить змістовне розуміння стандарту доказування було запропоноване в постанові Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду від 07.06.2022 р. № 910/15998/20, де відзначено, що важливим елементом змагальності процесу є стандарти доказування – спеціальні правила, яким суд

має керуватися у вирішенні справи. Стандарт доказування – це той ступінь достовірності наданих стороною доказів, за якого суд має визнати тягар доведення знятим, а фактичну обставину – доведеною [8].

I. Доктринальне тлумачення терміна *prima facie*

Визначивши наведені основні терміни, повернемося до визначальної, на нашу думку, категорії – *prima facie*.

Авторитетне юридичне видання Юридичний словник Блека (Black's Law Dictionary) визначає, що *prima facie* (на перший погляд – лат.) це коли докази сторони висловлені на її користь є досить сильними, що б опонент був зобов'язаний відповісти на них. Далі пояснено, що *prima facie* обставини – це обставини, які можуть бути переможені / заперечені (*overthrown* – англ.) тільки спростовуючими доказами іншої сторони [9].

Грунтовне дослідження дефініції *prima facie*, проведене О. В. Скупінським та В. І. Гніденко стверджує, що термін *prima facie* виник у стародавньому Римі, однак у міжнародне кримінально-процесуальне право був запозичений з англо-саксонської моделі кримінального процесу. Обставина *prima facie* – це вірна обставина до тих пір, поки воно ніким, ні в якому вигляді не оскаржена [10, с. 111].

Посилаючись на дослідження практики ЄСПЛ, дослідники вказують, що страсбурзьким судом стандарт *prima facie* визнається дотриманим, коли обвинувачений зміг запропонувати «струнку, правдоподібну і несуперечливу версію» подій, яка дає підстави для зміни сторони, на яку покладено обов'язок доведення [10, с. 111].

Досліджуючи сучасну українську доктрину в частині, що стосується *prima facie* як дефініції, відзначимо, що серед науковців немає єдності в тому, чи є ця дефініція власне стандартом доказування.

Зокрема, В. В. Вапнярчук у своєму дослідженні стандартів доказування в кримінальному процесі чітко виділяє *prima facie* («за зовнішніми ознаками явищ», або «ймовірно припущення») в якості стандарту та ставить його в один ряд зі стандартом «вагомого пе-

реконання» (обґрунтованого припущення) та стандартом «поза розумним сумнівом» [11, с. 106–107].

Пояснюючи природу цього стандарту, автор, спираючись на аналіз низки досліджень, пояснює, що кожен факт має сукупність ознак, які на перший погляд, *prima facie*, роблять його достовірним та викликають у нас переконання в його існуванні. Цей стандарт є найбільш простим та найменш жорстким зі стандартів, що використовуються в кримінальному процесі. На думку В. В. Вапнярчука, такий стандарт підлягає застосуванню під час прийняття рішення про початок досудового розслідування, призначення справи до судового розгляду, прийняття слідчим рішення про допит свідка [11, с. 106–107].

Певною мірою точку В. В. Вапнярчука поділяє й Х. Р. Слюсарчук, яка теж не заперечує самостійності *prima facie* (або, як визначає його авторка, «стандарт ймовірне припущення») як стандарту доказування, проте відзначає, що він має досить обмежене коло застосування, наділений більш декларативним характером та не набув значного практичного застосування у кримінальному процесі України [7, с. 93–94].

На противагу наведеній думці Г. Р. Крет відзначає, що прийняття процесуальних рішень у наведених В. В. Вапнярчуком ситуаціях (прийняття рішення про початок досудового розслідування чи призначення обвинувального акта до судового розгляду) пов'язане з наявністю певної формально-юридичної умови для ухвалення цих рішень і не передбачає необхідності здійснення доказування. Внаслідок цього Г. Р. Крет доходить висновку, що викремлення *prima facie* як окремого стандарту доказування є недостатньо обґрунтованим [12, с. 136].

Відмінну від попередніх науковців позицію має К. М. Пільков, який у своєму дослідженні теорії і практики доказування в міжнародному арбітражі доходить висновку, що *prima facie* не є менш суворим порівняно зі стандартом балансу ймовірностей. Вони взагалі є різнопорядковими категоріями. Поняття *prima facie* застосовується для оцінювання

того, чи сторона достатньою мірою виконала свій обов'язок з надання доказів, аби можна було звернутися до іншої сторони по відповідь на надані твердження та відповідні їм докази. Натомість стандарт балансу ймовірностей або інший стандарт доказування застосовується за результатами розгляду всієї справи або, якщо точніше, за результатами остаточного оцінювання доказів певної обставини. Таким чином, на думку К. М. Пількова, *prima facie* є не стандартом доказування в цілому, а стандартом надання доказів [13, с. 25].

Ураховуючи англо-саксонське походження категорії *prima facie*, звернемося також до американської та британської доктрини в цьому питанні.

Джеф Балдасарі (Jeff Baldassari), практикуючий адвокат та автор блогу з юридичної тематики зі США, в межах статті «Пояснення поняття «*prima facie* case»: необхідний посібник для студентів-юристів» (*Prima Facie Case Explained: A Law Student's Essential Guide – англ.*) висловлює думку, що стандарт *prima facie* є виконаним, коли докази, представлені стороною у справі, під час первинного розгляду здаються достатніми для підтвердження її позову або захисту. Ці докази не є остаточними, але їх досить для продовження розгляду справи [14].

Одним із найбільш ґрунтовних досліджень терміна *prima facie* в доктрині США можна визначити дослідження Джорджа Нілса Херліца (Georg Nils Herlitz – *англ.*), що опубліковане у виданні *Louisiana Law Review* в 1994 році під назвою «Значення терміну *prima facie*» (*The Meaning of the Term «Prima Facie» – англ.*). Для нього є характерним комплексний історико-філософський підхід, що поєднаний з посиланням на численну судову практику та авторів фундаментальних наукових праць, таких як Джон Генрі Вігмор (John Henry Wigmore – *англ.*)

Херліц стверджує, що термін, еквівалентний *prima facie*, міститься в працях багатьох грецьких філософів, зокрема Аристотеля. Оскільки римська філософія розвивалася і багато запозичувала з грецької філософії після смерті Олександра Македонського в 323 р. до

н. е., це поняття, ймовірно, потрапило до Риму через Грецію. А латинський термін *prima facie* зрештою з'явився в працях римських і середньовічних вчених-філософів і правознавців. Термін використовувався в буквальному значенні «на перший погляд» і згадується навіть в Дигестах, де мав значення «найповерхневіше, перше враження» [15, с. 392–393].

Автор наголошує, що саме в такому значенні термін, зрештою, опинився в сучасній англійській мові, де вживається не інакше як «за першим враженням», «на перший погляд».

Херліц відзначає, що англійська юридична література та практика містить дві варіації латинського вислову, які використовуються судами:

1) справа *prima facie* (*prima facie case* – англ.);

2) доказ *prima facie* (*prima facie evidence* – англ.).

При цьому автор вважає, що суди загальної права часто не розрізняють цих двох термінів та змішують їх, вживаючи взаємозамінно [15, с. 393].

Як приклад автор наводить свідство про шлюб, що може бути як очевидним доказом (*prima facie evidence*) того, що шлюб відбувся, так і використовуватися самостійно для встановлення очевидної справи (ситуації, обставини) (*prima facie case*) про існування шлюбу [15, с. 394].

Узагальнюючи своє розлоге дослідження судової практики та доктрини, Херліц зазначає, що існує два найбільш поширені розуміння терміна *prima facie*: 1) менш жорстке визначення терміна *prima facie*, що по суті означає мінімальну достатність доказів для того, аби справа була передана присяжним для розгляду; 2) більш жорстке визначення, що прирівнює *prima facie* до презумпції, за умов якої позивач має право на перемогу у своїй справі, якщо вже вона передана присяжним, а відповідач не надасть доказів на спростування доказів позивача [15, с. 394].

Узагальнено можна сказати, що перший випадок означає, що докази позивача є достатніми для передачі справи на розгляд присяжних. Однак у другому значенні цього терміна

суди використовують *prima facie* не тільки для того, щоб вказати, що докази позивача дають підстави для висновку, якого домагається позивач, але й для того, щоб вказати, що докази позивача змушують зробити такий висновок, якщо відповідач не надає доказів, що спростовують їх.

Детальніше зупинимось на цих визначеннях.

(1) *prima facie case* в менш жорсткому значенні, або визначення категорії *prima facie* як обов'язку надати докази. За переконанням дослідника, цей принцип було вперше сформульовано в судовому прецеденті в 1932 році у справі *Crane v. Morris*, де суд зазначив «Коли присяжним надаються докази, які за своєю природою є доказами *prima facie* ... закон надає їм право самостійно приймати рішення і будь-яке втручання в це право буде порушенням їхнього привілею оцінювати питання факту». Іншими словами, *prima facie case* повинна бути передана присяжним, і присяжні мають право вирішувати її на свій розсуд. Більш того, не існує презумпції на користь сторони, яка ініціювала цю справу [15, с. 396].

Посилаючись на більш пізні рішення у справі *State v. Naremba* (1975 рік) автор наголошує, що в даному розумінні *prima facie* є **лише обов'язком надання доказів**, правилом доказування, яке регулює достатність доказів для передачі справи на розгляд присяжних. Відповідно, в цьому розумінні *prima facie case* – це така справа, коли надано достатньо доказів, незалежно від їхньої ваги, щоб передати справу на розгляд суду присяжних [15, с. 397].

(2) *prima facie* як обов'язкова презумпція.

Посилаючись на дослідження Джона Вігмора, Херліц стверджує, що друге розуміння категорії *prima facie* ґрунтується на справі *Muschamnp v. Lancaster & Preston Junction Railway Co.* (1841 рік) та полягає в такому. Сторона довела *prima facie* справу тільки тоді, коли вона навела настільки переконливі докази, що має право на презумпцію на свою користь [15, с. 397–398].

Надане визначення Херліц ілюструє прикладом: якщо А довів *prima facie case*, то його опонент Б повинен надати докази, що оспо-

рюють докази, вже надані А; якщо він цього не зробить, то суддя, який розглядає факти, повинен винести рішення на користь А. Іншими словами, коли *prima facie* використовується в цьому значенні, тягар доказування перекладається зі сторони, яка надала *prima facie* докази, на її опонента, встановивши при цьому презумпцію на користь першого [15, с. 397–398].

Аналізуючи судову практику США за період 30–60-х років XX сторіччя та посилаючись на низку прецедентів, автор наводить такі випадки судового тлумачення термінів *prima facie* та *prima facie evidence*:

– *prima facie evidence* – це такі докази, які створюють такий ступінь ймовірності на свою користь, що вони повинні переважати, якщо не будуть спростовані або не буде доведено протилежне;

– термін *prima facie* означає лише факт, який вважається правдивим, якщо він не спростований доказами протилежного, але він завжди передбачає, що відповідна сторона має можливість надати докази на спростування;

– *prima facie* означає висновок про існування [певного набору фактів], що є обов'язковим за відсутності інших доказів;

– після встановлення *prima facie evidence* тягар доказування або тягар продовження доказування переходить до сторони, яка захищається. Тоді на сторону, яка захищається, покладається обов'язок заперечити *prima facie evidence*, які були пред'явлені [15, с. 399–400].

Підсумовуючи наведене Херліцем, відзначимо, що *prima facie* не має єдиного визначення ні в англо-американській доктрині, ні в практиці, проте, до певної міри узагальнивши висновки автора, можемо констатувати, що цей термін можна розглядати як: 1) певний саме мінімальний рівень доказовості, що встановлює обов'язок надати докази, аби ініціювати певний юридичний процес чи перейти на його наступну стадію або 2) юридичну спростовну презумпцію, відповідно до якої, якщо сторона, що навела певні докази на обґрунтування факту, такий факт вважається встановленим (презюмується), якщо тільки він не спростований доказами протилежної сторони, але таке тлумачення передбачає, що ця проти-

лежна сторона має можливість надати докази на спростування. Відзначимо, що визначення *prima facie case* як спростовної презумпції є вкрай усталеним для судової практики США.

Підводячи проміжний підсумок дослідження доктринального розуміння терміну *prima facie*, відзначимо, що навряд чи його можна визначити як стандарт доказування, разом із тим можемо стверджувати, що якщо й розглядати *prima facie* як певний рівень переконання, то очевидно, що докази, які надаються для його досягнення, мають бути такими, що лежать на поверхні, що впливає і з етимології латинського вислову – «з першого погляду», і з тлумачення цього терміна як певного виду презумпції правоти особи, що заявляє про факт (впливає з численної прецедентної практики США).

Також відзначимо, що за будь-якої варіації тлумачення терміна характерним для *prima facie* є перехід тягаря доведення після встановлення факту чи обставини від однієї сторони до іншої.

II. Тлумачення терміна *prima facie* в практиці ЄСПЛ

Повертаючись до практики ЄСПЛ, в межах якої ми розглядаємо провокацію, відзначимо, що історія використання страсбурзьким судом терміна *prima facie* теж є досить широкою і підлягає вивченню в межах цього дослідження. Таке хронологічне дослідження використання терміна *prima facie* ЄСПЛ переважно буде спрямоване на те, аби виділити значущі ознаки, характерні для дефініції.

Уперше словосполучення *prima facie* в англomовному рішенні ЄСПЛ (тоді ще – комісія) згадується в HUDOC у рішенні по справі *Lawless v. Ireland* (№ 3) від 01.07.1961 року, де цей термін використаний для позначення висновків національного Верховного Суду та не належить до висновків самої комісії.

Другою за хронологією згадкою *prima facie* є окрема думка судді Махмеда Зекія (*Mehmet Zekia*) до рішення у справі *Wemhoff v. Germany*, 27.06.1968 р., де суддя, обґрунтовуючи свою думку, проводив порівняння особливостей кримінального процесу в системах загального та континентального права. Суддя Закія,

характеризуючи систему загального права, зазначив, що для неї характерно, коли достатні докази (*sufficient evidence* – *англ.*) для побудови справи (*build up a prima facie case* – *англ.*) проти підозрюваного наявні ще до того, як йому буде пред'явлене обвинувачення [16].

Наступною була справа *Ireland v. The United Kingdom* (18.01.1978 р.), яка теж не може вважатися репрезентативною в частині вживання судом вислову *prima facie*, оскільки згадка про нього міститься лише в окремії думці судді.

Напевне, першим випадком використання терміна *prima facie* у власне висновках ЄСПЛ (комісії) можна вважати рішення у справі *The Sunday Times v. The United Kingdom* (№ 1, 26.04.1979 р.), де, висновуючи, суд зазначив: якщо стаття у газеті є очевидно образливою (*prima facie contempt*), вищі суспільні інтереси є захистом від того, що в іншому випадку було визнано образливим [17].

Як бачимо, у цій справі, де ЄСПЛ уперше використав словосполучення *prima facie* у висновках суду, йдеться не більш ніж про вживання цього терміна в розмовному значенні, тобто «на перший погляд» чи «очевидно». У схожому сенсі словосполучення *prima facie* було використано й у справах *Airey v. Ireland* (Заява № 6289/73, рішення від 09.10.1979 р.); *Malone v. The United Kingdom* (Заява № 8691/79, 02.08.1984 р.); *Deumeland v. Germany* (Заява № 9384/81, рішення від 29.05.1986 р.); *Feldbrugge v. The Netherlands* (Заява № 8562/79, рішення від 29.05.1986 р.); *Lechner and Hess v. Austria* (Заява № 9316/81, рішення від 23.04.1987 р.), *E. v. Norway*, (Заява № 11701/85, рішення від 29.08.1990 р.).

Надалі ЄСПЛ послідовно й все частіше почав вживати словосполучення *prima facie* разом зі словом «докази» (*evidence* – *англ.*) використовуючи латинський вираз в якості прикметника, що виступає ознакою доказів.

Наприклад, у справі *Artico v. Italy* (заява № 6694/74, рішення від 13.05.1980 р.), що стосувалася скарги на § 3 (с) статті 6 Конвенції, ЄСПЛ (комісія) вимагала з'ясування додаткових обставин, що стосувалися заяви скаржника, для чого зверталась до уряду, який зрештою відмовив їй, посилаючись на від-

сутність можливості надати певні документи. Сам же уряд загалом не заперечував обставини, викладені заявником, проте заперечував автентичність деяких поданих ним документів. ЄСПЛ (комісія) зауважив, що у цій справі пан Артіко надав достатні докази *prima facie* (*sufficient prima facie evidence* – *англ.*). Документи, копії яких заявник надав Комісії, включали телеграми з канцелярії Касаційного суду, пройшли через реєстрацію в тюремних органах, які зберігали їх у своїх архівах (реєстри в'язниць). Отже, уряд не може обмежитись тим, щоб висловити застереження щодо цих матеріалів... Відповідно, Суд вважає факти, викладені в пунктах 8–15 вище, встановленими і буде брати їх за основу для розгляду справи по суті [18].

Однак у рішенні по справі *Pardo v. France* (заява № 13416/87, рішення від 20.09.1993 р.) Суд зробив висновок, що документи, надані заявником, не містять достатніх *prima facie* доказів його версії подій [19].

У рішеннях по справах *Guzzardi v. Italy* (заява № 7367/76, рішення від 06.11.1980 р.) та *Ciulla v. Italy* (Заява № 11152/84, рішення від 22.02.1989 р.) ЄСПЛ (комісія), розглядаючи питання відшкодування шкоди заявникам, зазначив, що заявник не надав жодних подробиць та очевидних доказів (*prima facie evidence* – *англ.*) щодо характеру та обсягу заявленої ним шкоди – фактично він залишає це питання на розсуд Суду [20].

У справі *Hauschildt v. Denmark* (Заява № 10486/83, рішення від 24.05.1989 р.), розмірковуючи над завданнями судді, що вирішує питання про застосування попереднього ув'язнення, ЄСПЛ зазначив, що, приймаючи рішення про попереднє ув'язнення та інші попередні судові рішення такого роду, суддя проводить попередню оцінку наявних даних, щоб встановити, чи є у поліції підстави для підозри *prima facie* [21].

Надаючи оцінку питання вичерпання національних засобів у справі *Akdivar and others v. Turkey* (заява № 21893/93, рішення від 16.09.1996 р.), ЄСПЛ вказав: «замість того, щоб виходити з тлумачення певних оманливих обставин, Суд мав би принаймні шукати *prima*

facie evidence. Заявники не тільки не звернулися до жодного суду (або іншого компетентного національного органу), але й не вжили жодних заходів, результат яких можна було б вважати фактом... Коротко кажучи, аргумент заявників ґрунтується на припущеннях» [22].

У справах, де стороною є уряд Британії, словосполучення *prima facie* частіше вживається в сполученні зі словом «справа» (*case* – *англ.*), що є характерним для англо-саксонської правової сім'ї (Рішення у справах: *Chappell v. The United Kingdom*, *Soering v. The United Kingdom*, *Fox, Campbell and Hartley v. The United Kingdom*, *Observer and Guardian v. The United Kingdom*).

Надаючи характеристику використання терміна *prima facie* у сучасному періоді, зазначимо, що умовно його можна почати саме зі справи щодо Сполученого Королівства.

Зауважимо, що термін *prima facie case* досить довго (з 1960-х років) використовувався ЄСПЛ (комісією), проте його перше повноцінне тлумачення, як нам видається, мало місце в рішенні у справі *John Murray v. The United Kingdom* (заява № 18731/91, рішення від 08.02.1996 р.). У цьому рішенні, використовуючи термін *prima facie case*, ЄСПЛ робить пряме посилання на прецедентну практику Сполученого Королівства. У параграфі 51 рішення, надаючи оцінку обставинам справи, ЄСПЛ цитує рішення Палати лордів у справі «*R. v. Kevin Sean Murray*». Посилаючись на нього, ЄСПЛ зазначає, що у справі суддя вказує: «...прокурор повинен встановити *prima facie case*, на яку обвинувачений повинен відповісти... Якщо обвинувачення не продемонструвало *prima facie case*, то немає підстав для відповіді обвинуваченого. Аналогічно, якщо частина доказів обвинувачення мала настільки малу доказову силу, що не вимагала відповіді, то невирішення цих конкретних питань не може виправдати висновок про винуватість» [23].

Наведені висновки ЄСПЛ уточнює цитатою Лорда Мустілла з цього ж британського рішення, який зазначив, що «вираз *prima facie case* мав на меті позначити справу, яка є достатньо вагомою для передачі на розгляд присяжних,

тобто справу, що складається з прямих доказів, які, якщо їм вірити і поєднати їх із законними висновками, що ґрунтуються на них, можуть привести належним чином скерованих присяжних до переконання, що кожен з істотних елементів злочину доведений без розумних сумнівів» [23].

Другим значущим рішенням, де ЄСПЛ розкривається суть терміна *prima facie*, можемо вважати рішення у справі *Baka v. Hungary* (заява № 20261/12, рішення від 23.06.2016 року), де в § 149 зазначено: «Суд вважає, що з моменту появи *prima facie* доказів на користь версії заявника щодо подій та існування причинно-наслідкового зв'язку, тягар доказування переходить до уряду» [24].

Досліджуючи новітню практику ЄСПЛ в питанні використання терміна *prima facie*, відзначимо декілька рішень, що розкривають певні характеристики цього терміна. У § 264 рішення у справі *F.M. and Others v. Russia* Суд проводить відмінність між обґрунтованою підозрою і *prima facie evidence*, зазначаючи, що починаючи з 2010 року, коли російські органи влади були вперше поінформовані про ситуацію першого та другого заявників, а також на момент подання кожної з наступних доповідей щодо решти заявників існувала обґрунтована підозра (*credible suspicion* – *англ.*), а у випадку четвертого заявника – очевидні докази (*prima facie evidence* – *англ.*) того, що заявники стали жертвами торгівлі людьми [25].

Розглядаючи питання стверджуваного порушення за статтею 4 Конвенції, у рішення по справі *I. C. v. The Republic of Moldova* (заява № 36436/22, рішення від 27.02.2025 р.) ЄСПЛ зазначив, що суд насамперед має перевірити, чи за обставин конкретної справи заявник висунув аргументовану скаргу (*arguable claim* – *англ.*) або чи існували очевидні докази (*prima facie evidence* – *англ.*) того, що заявник зазнав поводження, забороненого статтею 4 Конвенції [26]. Відзначимо, що в цьому рішенні *prima facie evidence* визначені Судом як свого роду окремий юридичний факт (чи їх сукупність), що на рівні з аргументованою скаргою заявника можуть бути доказом того, що заявник зазнав поводження, забороненого статтею 4 Кон-

венції. При цьому стосовно категорії *prima facie evidence* ЄСПЛ використовує специфічну мовну конструкцію «існують очевидні докази», наче відокремлюючи категорію *prima facie evidence* від аргументованої заяви сторони. Такий мовний зворот приводить нас до висновку, що Суд не позбавлений можливості черпати *prima facie evidence* не тільки із заяви сторони та наданих нею доказів, а й з будь-яких джерел, що є доступними Суду.

Аналізуючи новітню практику ЄСПЛ в частині застосування терміна *prima facie*, зазначимо, що, використовуючи його, Суд доволі послідовно вказує, що характерною ознакою констатації Судом того, що заявником надано *prima facie* докази певних обставин, є покладання тягара спростування тверджень заявника на протилежну сторону. Приміром, такі висновки містяться в рішенні по справі *H. Q. and Others v. Hungary* (заяви № 46084/21 № 40185/22, № 53952/22, рішення від 24.06.2025 р.), де в § 88–89 ЄСПЛ зазначив, що розподіл тягара доказування та рівень переконливості, необхідний для досягнення певного висновку, нерозривно пов'язані з конкретними обставинами справи, характером заявленого порушення та правом, передбаченим Конвенцією. У контексті вислання мігрантів Суд раніше зазначав, що у випадках, коли відсутність ідентифікації та індивідуального ставлення з боку органів держави-відповідача є основною сутністю скарги заявника, необхідно встановити, чи надав заявник очевидні докази (*prima facie evidence* – англ.) на підтвердження своєї версії подій. Якщо це так, то тягар доказування перекладається на уряд [27].

Окремої уваги в частині тлумачення терміна *prima facie* заслуговує рішення у справі *B.T. and B.K.CS. v. Hungary* (заява № 4581/16, рішення від 10.06.2025 р.), де, розглядаючи питання расової дискримінації, суд зазначив: щодо питання про те, що становить *prima facie* доказ, здатний перекласти тягар доказування на державу-відповідача, Суд зазначив у справі *Nachova and Others v. Bulgaria* (§ 147), що в провадженні, що здійснюється в ньому (ЄСПЛ – прим. моя), для Суду не існує процесуальних перешкод у питанні допустимості

доказів або заздалегідь визначених формул для їх оцінки. Суд ухвалює висновки, які, на його думку, підтверджуються вільною оцінкою всіх доказів, включаючи висновки, що можуть впливати з фактів та заяв сторін. Згідно з усталеною практикою Суду, доведеність може впливати із сукупності ознак чи неспростованих презумпцій стосовно фактів, досить вагомих, чітких і узгоджених між собою. Крім того, рівень переконливості, необхідний для досягнення конкретного висновку, і у зв'язку з цим розподіл тягара доказування нерозривно пов'язані з конкретними обставинами справи, характером заявленого порушення і правом, передбаченим Конвенцією [28].

Аналізуючи міркування ЄСПЛ, наведені в справах *B.T. and B.K.CS. v. Hungary* та *Nachova and Others v. Bulgaria*, зауважимо, що очевидним є те, що, вживаючи термін *prima facie* стосовно процесу доказування, ЄСПЛ не відносить його до стандарту доказування, подібно до стандарту поза розумним сумнівом чи обґрунтованої підозри, навпаки, *prima facie* визначається як гнучкий рівень доказовості, що нерозривно пов'язаний з обставинами конкретної справи.

Підводячи проміжні підсумки тлумачення категорії *prima facie* в практиці ЄСПЛ, виокремимо такі характерні ознаки цього терміна, що впливають із практики Суду.

1) Термін *prima facie* з'явився у практиці ЄСПЛ переважно через запозичення з англійської судової практики і спочатку використовувався у розмовному значенні, що означало «на перший погляд» або «очевидно».

2) Характерною і беззаперечною ознакою констатації того, що заявник надав *prima facie evidence* або довів існування *prima facie case*, є те, що надалі це приводить до покладання (переведення) тягара доказування щодо спростування таких обставин на протилежну сторону процесу.

3) *prima facie* не є стандартом доказування на відміну від стандарту поза розумним сумнівом чи обґрунтованої підозри, а є свого роду стандартом надання доказів, який на відміну від загальноновідомих стандартів доказування не підлягає відсотковому чи числовому ви-

разу (50 % + 1 % чи 90 % + 1 %), а нерозривно пов'язаний з конкретними обставинами справи, характером заявленого порушення і правом, передбаченим Конвенцією.

4) Хоча, як вбачається, обов'язок надати *prima facie evidence* у тих випадках, де ЄСПЛ вважає це необхідною передумовою для своїх висновків чи подальших дій, в цілому покладено на сторону, що заявляє про певні обставини, Суд сам не позбавлений можливості дійти висновків про існування *prima facie evidence* з будь-яких інших джерел.

III. Екстраполяція висновків про категорію *prima facie* на практику ЄСПЛ в частині попереднього розгляду (*preliminary consideration* – *англ.*) заяви про провокацію

Отримавши певне уявлення про доктринальне та судове тлумачення категорії *prima facie evidence*, перейдемо до предметного аналізу практики ЄСПЛ в частині тягаря та стандарту доказування заяви про провокацію на стадії її попереднього розгляду, де суду належить вирішити, чи належить справа обвинуваченого до категорії справ про провокацію.

Як вже зазначалось раніше, методологія ЄСПЛ у цьому питанні була запроваджена рішенням у справі «Матанович проти Хорватії» (*Matanović v. Croatia*) та надалі повторена у справах «Раманаускас проти Литви № 2» (*Ramanauskas v. Lithuania* (No. 2) 2018 року та «Яхимович проти України» (*Yakhymovych v. Ukraine*) 2021 року.

Окремим чином методологія була деталізована в справі «Берлізев проти України» (*Berlizev v. Ukraine*) 2021 року [29].

У перших трьох наведених рішеннях ЄСПЛ не лише зазначає, що Суд має переконатись, що ситуація, яка розглядається, *prima facie* підпадає під категорію «справ про провокацію», але й наводить 2 приклади, де цього критерію не було дотримано, а саме рішення: *Trifontsov v. Russia*, заява № 12025/02, § 32–35, від 09.10.2012 року, та *Lyubchenko v. Ukraine*, заява № 34640/05, § 33–34, від 31.05.2016 року.

За обставинами справи «Любченко проти України» до ЄСПЛ на провокацію скаржився колишній інспектор з питань пробації, який був засуджений за вимагання та отримання

неправомірної вигоди. Відхиляючи доводи про провокацію на етапі попереднього розгляду заяви про провокацію, ЄСПЛ ґрунтував свою точку зору на 2 міркуваннях: 1) заявник ніколи фактично не визнавав, що вимагав або брав хабар, а отже, його заява про провокацію є не послідовною; 2) ні в матеріалах справи, ні в заявах сторін немає нічого, що би свідчило про те, що заявник по справі (конфідент) співпрацював з правоохоронцями до дати початку таємної операції, тобто поліція втрутилась лише тоді, коли заявник повідомив їх про вимагання хабаря [30].

За обставинами справи «Трифонцова» на провокацію до ЄСПЛ скаржився слідчий поліції, засуджений за вимагання та отримання неправомірної вигоди, яку він вимагав від батька підозрюваного у кримінальному правопорушенні за закриття справи проти його сина. Відхиляючи доводи про провокацію, ЄСПЛ ґрунтував свої висновки на доводах, схожих до попередньої справи: 1) матеріали, що є в розпорядженні суду, не свідчать, що заявник по справі (конфідент) перший проявляв ініціативу, щоб вийти на контакт із засудженим для цілі його підкупу; 2) заявник по справі (конфідент) розпочав співпрацю з поліцією після того, як засуджений висунув вимогу про отримання хабаря; 3) посилення засудженого на провокацію не було сформульовано чітко та вчасно (лише на етапі апеляційної скарги засуджений побіжно послався на провокацію) [31].

У подальшій практиці, зокрема в рішенні у справі «Берлізев проти України» (*Berlizev v. Ukraine*), ЄСПЛ підтвердив свій перший аргумент на користь неприйнятності заяви про провокацію, запропонований ним у справі «Любченко проти України», сформувавши досить усталену практику, відповідно до якої Суд вважає непослідовним заперечення заявником вчинення злочину та одночасне висунення ним скарги, що його спровокували його вчинити. Захист від провокації обов'язково передбачає, що обвинувачений визнає вчинення інкримінованих йому дій, але стверджує, що вони були наслідком незаконного підбурювання з боку працівників міліції [29].

Щоправда, вказане стале правило теж має свої винятки, оскільки в рішенні у справі «Яхимович проти України» (Yakhymovych v. Ukraine) 2021 року ЄСПЛ, зіткнувшись із заявою про провокацію, хоча і констатував, що заявник не визнав своєї вини у вчиненні інкримінованого йому злочину, характер захисту, який він використав, не виключав справу заявника з категорії «справ про провокацію злочину». Крім того, упродовж провадження заявник послідовно, прямо чи опосередковано, висував скаргу на провокацію. З огляду на зміст розмов заявника з І та Ч. (працівник поліції під прикриттям та особа, що залучена до конфіденційного співробітництва – прим. авт.), його скарга є небезпідставною і підлягає розгляду в межах категорії «справ про провокацію злочину» [2].

Системний аналіз наведених рішень ЄСПЛ дає підстави для висновку, що Суд у своїй прецедентній практиці наводить перелік обставин, які визнаються судом *prima facie* доказами, достатніми для того, аби переконати суд, що справа, в якій обвинуваченим робиться заява про провокацію, підпадає під категорію «справ про провокацію». Посилаючись на наведені в цьому розділі рішення ЄСПЛ, можемо виокремити перелік обставин, що є *prima facie* доказами для цілей ідентифікації судом справи як такої, що належить до «справ про провокацію», та вимагають подальшої перевірки судом за сутнісним (матеріальним) та процесуальним тестом на провокацію:

(1) заявник у кримінальній справі (конфідент) розпочав співпрацю з правоохоронцями до офіційного початку розслідування та санкціонування операції під прикриттям;

(2) заявник у кримінальній справі (конфідент) перший проявляв ініціативу, щоб вийти на контакт з обвинуваченим;

(3) обвинувачений, що заявляє про провокацію, є послідовним у своїй лінії захисту щодо провокації із самого початку досудового розслідування й протягом подальшого судового розгляду;

(4) обвинувачений визнає інкриміновані йому злочинні дії, але посилається на те, що вони є наслідком провокації. Щоправда, остан-

ня ознака не є остаточною, оскільки, як вбачається з рішення у справі «Яхимович проти України» (Yakhymovych v. Ukraine), суд навіть за умови заперечення обвинуваченим злочину може встановити, що справа *prima facie* належить до «категорії справ про провокацію», спираючись на інші дані, що містяться в справі.

Висновки. Враховуючи вищенаведене, слід дійти висновку, що проаналізовані у статті доктринальні підходи та ті, що сформувались на підставі судової практики, вказують на те, що *prima facie* навряд чи можна вважати повноцінним стандартом доказування, скоріше, він є гнучким інструментом оцінки достатності доказів на першому етапі оцінки судом заяви про провокацію – етапі визначення, чи належить кримінальна справа, яку розглядає суд, до категорії справ про провокацію (preliminary consideration stage).

У практиці ЄСПЛ термін *prima facie* не отожднюється зі стандартами на кшталт «обґрунтованої підозри» чи «поза розумним сумнівом», а розглядається як умовна межа, якої досягнуто у справі, після якої тягар доведення відсутності провокації переходить до сторони обвинувачення.

Основна функція рівня *prima facie* – ініціювати подальшу перевірку заяви про провокацію за сутнісним та процесуальним тестом. Якщо сторона, зазвичай захист, подає переконливу та внутрішньо несуперечливу версію подій, яка створює враження можливої провокації, це активує обов'язок суду перейти до глибшого аналізу.

ЄСПЛ формулює чіткі ознаки *prima facie evidence*, які за практикою суду дозволяють йому дійти висновку, що конкретна справа, де захист заявляє про провокацію, підпадає під категорію «справи про провокацію». Зокрема: 1) конфідент діяв до офіційного початку спецоперації; 2) конфідент проявляв ініціативу самостійно і першим; 3) обвинувачений послідовно заявляв про провокацію; 4) обвинувачений визнає інкриміновані йому злочинні дії, але стверджує, що його спровокували. Остання ознака, щоправда, має і винятки: сукупність інших *prima facie* доказів може виявитись достатньою для суду, аби дійти висновку, про те,

що справа підпадає під «категорію справ про провокацію», навіть за умови заперечення обвинуваченим вчинення інкримінованих йому дій чи злочину в цілому.

Після встановлення *prima facie* обставин тягар доказування перекладається на сторону обвинувачення, яка має спростувати їх. Це створює певний баланс між сторонами захисту

та обвинувачення в змагальному процесі та гарантує дотримання прав обвинуваченого.

Суд може визнати наявність *prima facie* обставин навіть без прямої заяви. ЄСПЛ не обмежується виключно доказами, поданими стороною, – суд має право робити висновки з усієї доступної інформації, зокрема фактів, які впливають із матеріалів справи.

Список використаних джерел:

1. Гура О. П. Методологія розгляду заяви про провокацію в практиці ЄСПЛ. *Електронний науковий юридичний журнал*. 2023. № 11. С. 543–546.
2. CASE OF YAKHYMOVYCH V. UKRAINE. Application № 23476/15. Judgment 16.12.2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-214013> (дата звернення: 25.07.2025).
3. Вапнярчук В. В. Сутність категорії «тягар доказування» у кримінальному провадженні України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 145–155.
4. Гловюк І. В., Степаненко А. С. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. *Правова позиція*. 2018. № 1. С. 13–20.
5. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків. 2017. 408 с.
6. Степаненко А. С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю: 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» ; Одеська національна юридична академія. Одеса, 2017. 234 с.
7. Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю: 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» ; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. 258 с.
8. Постанова КГС ВС від 07.06.2022 р. по справі № 910/15998/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104987461> (дата звернення: 25.07.2025).
9. Black's Law Dictionary. URL: <https://thelawdictionary.org/prima-facie/> (дата звернення: 25.07.2025).
10. Скупінський О. В., Гніденко В. І. *Prima facie* докази у практиці ЄСПЛ. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2020. № 1 (39). С. 110–118.
11. Вапнярчук В. В. Стандарт кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 106–107.
12. Крет Г. Р. Система стандартів доказування у кримінальному процесі України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 132–139.
13. Пільков К. М. Теорія і практика доказування у міжнародному комерційному арбітражі. Київ : Освіта України, 2016. 240 с.
14. Baldassari J. Prima Facie Case Explained: A Law Student's Essential Guide. URL: <https://www.lawdistrict.com/blog/prima-facie-case-explained> (дата звернення: 25.07.2025).
15. Herlitz G. N. The Meaning of the Term «Prima Facie». *Louisiana Law Review*. 1994. Vol. 54. P. 125–172. URL: <https://digitalcommons.law.lsu.edu/lalrev/vol54/iss1/5/> (дата звернення: 25.07.2025).
16. CASE OF WEMHOFF V. GERMANY, Application № 2122/64, Judgment 27.06.1968. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57595> (дата звернення: 25.07.2025).
17. CASE OF THE SUNDAY TIMES v. THE UNITED KINGDOM (No. 1). Application № 6538/74. Judgment 26.04.1979. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57584> (дата звернення: 25.07.2025).
18. CASE OF ARTICO v. ITALY, Application № 6694/74, Judgment 13.05.1980. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57424> [§ 30]. (дата звернення: 25.07.2025).
19. CASE OF PARDO v. FRANCE, Application № 13416/87, Judgment 20.09.1993. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57837> [§ 28] (дата звернення: 25.07.2025).
20. CASE OF GUZZARDI v. ITALY, Application № 7367/76, Judgment 06.11.1980. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57498> [§ 114] (дата звернення: 25.07.2025).
21. CASE OF HAUSCHILDT v. DENMARK, Application № 10486/83, Judgment 24.05.1989. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57500> (дата звернення: 25.07.2025).

22. CASE OF AKDİVAR AND OTHERS v. TURKEY. Application № 21893/93. Judgment 16.09.1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58062> (дата звернення: 25.07.2025).
23. CASE OF JOHN MURRAY v. THE UNITED KINGDOM. Application № 18731/91. Judgment 08.02.1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57980> (дата звернення: 25.07.2025).
24. CASE OF BAKA v. HUNGARY. Application № 20261/12. Judgment 23.06.2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-163113> (дата звернення: 25.07.2025).
25. CASE OF F.M. AND OTHERS v. RUSSIA. Application № 71671/16 and 40190/18. Judgment 10.03.2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-238319> (дата звернення: 25.07.2025).
26. CASE OF I.C. v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA. Application № 36436/22. Judgment 27.02.2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-241986> (дата звернення: 25.07.2025).
27. CASE OF H.Q. AND OTHERS v. HUNGARY. Application № 46084/21, 40185/22, 53952/22. Judgment 24.06.2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-243779> (дата звернення: 25.07.2025).
28. CASE OF B.T. AND B.K.CS. v. HUNGARY. Application № 4581/16. Judgment. 10.06.2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-243551> (дата звернення: 25.07.2025).
29. CASE OF BERLIZEV v. UKRAINE. Application № 43571. Judgment. 08.07.2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-210850> (дата звернення: 25.07.2025).
30. Aleksandr Vasilyevich LYUBCHENKO against Ukraine. Application № 34640/05. Decision 31.05.2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164473> (дата звернення: 25.07.2025).
31. Yevgeniy Yevgenyevich TRIFONTOV against Russia. Application № 12025/02. Decision 09.10.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114279> (дата звернення: 25.07.2025).

References:

1. Hura, O. P. (2023). Metodolohiia rozghliadu zaiavy pro provokatsiiu v praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Methodology of reviewing an application for provocation in the practice of the ECtHR]. *Elektronnyi naukovyi yurydychnyi zhurnal*, 11, 543–546 [in Ukrainian].
2. European Court of Human Rights. CASE OF YAKHYMOVYCH v. UKRAINE, Application № 23476/15, Judgment of 16 December 2021. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-214013> [in English].
3. Vapniarchuk, V. V. (2014). Sutnist katehorii «tiahar dokazuvannia» u kryminalnomu provadzhenni Ukrainy [The essence of the category «burden of proof» in criminal proceedings of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 2, 145–155 [in Ukrainian].
4. Hloviuk, I.V., nad Stepanenko, A.S. (2018). Standart dokazuvannia «obhruntovana pidozra» u kryminalnomu provadzhenni [The standard of proof «reasonable suspicion» in criminal proceedings]. *Pravova pozytsiia*, 1, 13–20 [in Ukrainian].
5. Vapniarchuk, V. V. (2017). «Teoriia i praktyka kryminalnoho protsesualnoho dokazuvannia» [Theory and practice of criminal procedural evidence]. Monograph, Kharkiv. 408 p. [in Ukrainian].
6. Stepanenko, A. S. (2017). Standart dokazuvannia «poza rozumnym sumnivom» u kryminalnomu provadzhenni [The standard of proof «beyond a reasonable doubt» in criminal proceedings]. *Candidate's thesis*. National University «Odesa Law Academy». Odesa. [in Ukrainian].
7. Sliusarchuk, Kh.R. (2017). Standarty dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni [Standards of proof in criminal proceedings]. *Candidate's thesis*. Ivan Franko National University of Lviv. Lviv. [in Ukrainian].
8. Postanova KHS VS vid 07.06.2022 r. po spravi №910/15998/20 [Resolution of the Commercial Cassation Court of the Supreme Court dated 07.06.2022 in case No. 910/15998/20]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104987461> [in Ukrainian].
9. Black's Law Dictionary. Retrieved from: <https://thelawdictionary.org/prima-facie/> (accessed: July 25, 2025) [in English].
10. Skupinskyi, O. V., & Hnidenko, V. I. (2020). Prima facie dokazy u praktytsi YeSPL [Prima facie evidence in the practice of the ECtHR]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka*, 1(39), 110–118 [in Ukrainian].
11. Vapniarchuk, V.V. (2015). Standart kryminalnoho protsesualnoho dokazuvannia [Standard of criminal procedural proof]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. (1), 100–112 [in Ukrainian].
12. Kret, H.R. (2019). Systema standartiv dokazuvannia u kryminalnomu protsesi Ukrainy [System of proof standards in the criminal process of Ukraine]. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 19, 132–139 [in Ukrainian].
13. Pilkov, K.M. (2016). *Teoriia i praktyka dokazuvannia u mizhnarodnomu komertsiiinomu arbitrazhi* [Theory and practice of evidence in international commercial arbitration]: Monograph. Kyiv : Osvita Ukrainy. 240 p. [in Ukrainian].
14. Baldassari, J. Prima Facie Case Explained: A Law Student's Essential Guide. Retrieved from: <https://www.lawdistrict.com/blog/prima-facie-case-explained>. [in English].

15. Herlitz, G.N. (1994). The Meaning of the Term «Prima Facie». *Louisiana Law Review*, Vol. 54, 125–172. Retrieved from: <https://digitalcommons.law.lsu.edu/lalrev/vol54/iss1/5/> [in English].
16. European Court of Human Rights. CASE OF WEMHOFF v. GERMANY, Application № 2122/64, Judgment of 27 June 1968. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57595>. [in English].
17. European Court of Human Rights. CASE OF THE SUNDAY TIMES v. THE UNITED KINGDOM (No. 1), Application № 6538/74, Judgment of 26 April 1979. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57584>. [in English].
18. European Court of Human Rights. CASE OF ARTICO v. ITALY, Application № 6694/74, Judgment of 13 May 1980. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57424>. [in English].
19. European Court of Human Rights. CASE OF PARDO v. FRANCE, Application № 13416/87, Judgment of 20 September 1993. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57837>. [in English].
20. European Court of Human Rights. CASE OF GUZZARDI v. ITALY, Application № 7367/76, Judgment of 6 November 1980. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57498>. [in English].
21. European Court of Human Rights. CASE OF HAUSCHILDT v. DENMARK, Application № 10486/83, Judgment of 24 May 1989. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57500>. [in English].
22. European Court of Human Rights. CASE OF AKDIVAR AND OTHERS v. TURKEY, Application № 21893/93, Decision of 16 September 1996. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58062>. [in English].
23. European Court of Human Rights. CASE OF JOHN MURRAY v. THE UNITED KINGDOM, Application № 18731/91, Judgment of 8 February 1996. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57980>. [in English].
24. European Court of Human Rights. CASE OF BAKA v. HUNGARY, Application № 20261/12, Judgment of 23 June 2016. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-163113>. [in English].
25. European Court of Human Rights. CASE OF F.M. AND OTHERS v. RUSSIA, Application nos. 71671/16 and 40190/18, Judgment of 10 December 2024. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-238319>. [in English].
26. European Court of Human Rights. CASE OF I.C. v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA, Application № 36436/22, Judgment of 27 February 2025. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-241986>. [in English].
27. European Court of Human Rights. CASE OF H.Q. AND OTHER v. HUNGARY, Application № 46084/21, 40185/22 and 53952/22, Decision of 24 June 2025. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-243779>. [in English].
28. European Court of Human Rights. CASE OF B.T. AND B.K.CS. v. HUNGARY, Application № 4581/16, Judgment of 10 June 2025. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-243551>. [in English].
29. European Court of Human Rights. CASE OF BERLIZEV v. UKRAINE, Application № 43571/12, Judgment of 8 July 2021. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-210850> [in English].
30. European Court of Human Rights. Aleksandr Vasilyevich LYUBCHENKO against Ukraine, Application № 34640/05, Decision of 31 May 2016. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164473>. [in English].
31. European Court of Human Rights. Yevgeniy Yevgenyevich TRIFONTSOV against Russia, Application № 12025/02, Decision of 9 October 2012. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114279>. [in English].

Дата надходження статті: 01.07.2025

Дата прийняття статті: 04.08.2025

Опубліковано: 27.10.2025

